

Արեկ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ՀՀ սահմանադրական դատարանի անդամ
Իրավաբանական գիրությունների քեկնածու,
դոցենտ

ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱՅԻ ՊՅԱՌԱՅՈՒՄ

Սահմանադրության կայունության, դրա զարգացման, գերակայության ապահովման, ինչպես նաև սահմանադրականության ամրապնդման երաշխավորումը մեծապես պայմանավորված է նաև սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման ապահովման արդյունավետ համակարգի առկայությամբ։ Իր հերթին, սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման ապահովումը պահանջում է համապատասխան երաշխիքների առկայություն։

Սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման ապահովման երաշխիքները, նախևառաջ, պետք է ունենան սահմանադրախրավական կոնկրետ հիմքեր, կանոնակարգումներ, և որ ոչ պակաս կարևոր է՝ դրանք պետք է կենսագործվեն։ Կարևոր նշանակություն ունի նաև պարերաբար վերլուծությունների իրականացումը՝ բացահայտելու սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման ապահովման առկա վիճակը, հիմնախնդիրները, ինչպես նաև մշակելու վերջիններիս լուծման առաջարկները, նախանշելու զարգացման միտումները։

Անդրադառնանք, մասնավորապես, ՀՀ Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի 1-ին կետով նախատեսված հարցերով ՀՀ սահմանադրական դատարանի (այսուհետ՝ ՍԴ) որոշումներին և դրանց կատարման ապա-

ՎԵՐՈՒԹԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐ

հովման սահմանադրախրավական մի շաբք լուծումներին, երաշխիքներին:

ՀՀ Սահմանադրության համաձայն՝ ՍԴ-ն օրենքով սահմանված կարգով քննության առնելով օրենքների, Ազգային ժողովի որոշումների, Հանրապետության Նախագահի հրամանագրերի, կառավարության, վարչապետի, տեղական ինքնակառավարման մարմինների որոշումների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցերը, ընդունում է որոշումները: ՍԴ որոշումները, ներառյալ հիշյալ հարցերով որոշումները, և եզրակացությունները վերջնական են և ուժի մեջ են մտնում հրապարակման պահից: «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի (այսուհետ՝ Օրենք) համաձայն՝ ՍԴ-ի գործով ըստ էության ընդունված որոշումները պարտադիր են բոլոր պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, դրանց պաշտոնատար անձանց, ինչպես նաև ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց համար՝ ՀՀ ամբողջ տարածքում: Ընդ որում, ՍԴ որոշումներն ու եզրակացությունները հրապարակվում են նիստում և համաձայն ՍԴ-ի՝ 2011 թվականի փետրվարի 25-ի ՍԴՈ-943 որոշմամբ արտահայտած իրավական դիրքորոշման՝ ենթակա են կատարման անհապաղ կամ ՍԴ-ի կողմից նախանշված ժամկետներում: Վերջինս ունի սահմանադրական կոնկրետ հիմք, այն բխում է ՀՀ Սահմանադրության 102-րդ հոդվածի 3-րդ մասի ամրագրումից, որին դեռ ստորև կանդրադառնանք:

Փաստենք, որ ՍԴ-ի կայացրած 1126 որոշումներից 170-ը վերաբերում են ՀՀ Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի 1-ին կետով նախադիմական հարցերին¹: ՍԴ-ն քննության է առել 65 իրավական ակտերի, այդ թվում՝ 61 օրենքների, ՀՀ Ազգային ժողովի 1 որոշման և ՀՀ կառավարության 3 որոշումների սահմանադրականության հարցերի²: ՍԴ-ում քննության առարկա չեն դարձել ՀՀ Նախագահի հրամանագրերի, վարչապետի և պետական ինքնակառավարման մարմինների որոշումների սահմանադրականության հարցերը:

Համաձայն Օրենքի՝ ՀՀ Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի 1-ին կետով նախատեսված հարցերով ՍԴ-ն կարող է ընդունել հետևյալ որոշումներից մեկը. ա) վիճարկվող ակտը կամ դրա վիճարկվող դրույթը

¹ Բոլոր վիճակագրական տվյալները ներկայացված են 2013 թվականի նոյեմբերի 19-ը ներառյալ:

² Տե՛ս նաև՝ ՍԴ պաշտոնական համացանցի էջում (www.concourt.am) հրապարակված «ՀՀ օրենքների և այլ իրավական ակտերի վերաբերյալ ՀՀ սահմանադրական դատարանի ընդունած որոշումների ուսումնասիրման ուղեցույցը»:

Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչելու մասին, բ) վիճարկվող ակտը կամ դրա վիճարկվող դրույթը՝ սահմանադրական դատարանի որոշմամբ բացահայտված սահմանադրափակական բովանդակությամբ Սահմանադրությանը համապատասխանող ճանաչելու մասին, գ) վիճարկվող ակտն ամբողջությամբ կամ մասամբ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչելու մասին։ Օրենքով սահմանված կարգով և հիմքերով ՍԴ-ն կարող է ընդունել նաև գործի վարույթը կարձելու որոշում։

Փաստենք, որ ՍԴ-ն ՀՀ Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի 1-ին կերով նախարեսված հարցերով քննության է առել վիճարկվող 3 ակտերի՝ ամբողջությամբ և վիճարկվող ակտերի 363 դրույթների (ներառյալ՝ կոնկրետ գործերով վեճի առարկա դրույթների հետ համակարգային առումով փոխկապակցված դրույթները) սահմանադրականության հարցեր, որոնց արդյունքում՝

- վիճարկվող ակտերի 123 դրույթներ ճանաչել է ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանող.
- վիճարկվող 1 ակտ՝ ամբողջությամբ և վիճարկվող ակտերի 69 դրույթներ ճանաչել է ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանող՝ ՍԴ որոշմամբ բացահայտված սահմանադրափակական կոնկրետ բովանդակությամբ.
- վիճարկվող 2 ակտեր՝ ամբողջությամբ և վիճարկվող ակտերի 134 դրույթներ ճանաչել է ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր.
- վիճարկվող ակտերի 57 դրույթների մասով կայացրել է գործի վարույթը կարձելու որոշումներ։

Օրենքը, որպես ընդիհանուր նորմ, սահմանում է, որ ՍԴ-ն որոշումներ և եզրակացություններ ընդունում է միայն դիմումում նշված առարկայի վերաբերյալ։ Հարկ է նշել նաև, որ Օրենքը որպես առանձնահատկություն սահմանում է, որ ՀՀ Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի 1-ին կետում նշված որևէ նորմատիվ ակտի սահմանադրականությունը որոշելիս ՍԴ-ն պարզում է նաև այդ ակտի վիճարկվող դրույթի հետ համակարգային առումով փոխկապակցված տվյալ ակտի այլ դրույթների սահմանադրականությունը։ Հավաստիանալով վիճարկվող դրույթների հետ փոխկապակցված տվյալ նորմատիվ ակտի այլ դրույթների՝ Սահմանադրությանը հակասելու մեջ՝ ՍԴ-ն կարող է Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչել նաև այդ դրույթները։ Մեր կարծիքով,

ՎԵՐՈՒԹԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐ

հիշյալ առանձնահատկությունը ՍԴ-ի որոշումների պատշաճ իրացումն ապահովելուն ուղղված գործուն երաշխիք է և հնարավորություն է տալիս ՍԴ-ին, սահմանադրական առկա լիազորությունների շրջանակում, վիճարկվող ակտի վերաբերյալ կայացնել համակողմանի և ամբողջական որոշում:

Փաստենք, որ ՍԴ-ն ՀՀ Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի 1-ին կետով նախարարակած և քննության առնված վիճարկվող ակտերի 49 դրույթներ ճանաչել է կոնկրետ գործերով վեճի առարկա դրույթների հետ համակարգային առումով փոխկապակցված և կայացրել է համապատասխան որոշումներ:

Ինչպես արդեն վերը նշվեց, ՍԴ-ն կարող է ընդունել նաև վիճարկվող ակտն ամբողջությամբ կամ մասամբ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչելու որոշում³: Օրենքով կանոնակարգվում է, որ այդ դեպքում վիճարկվող ակտն (ամբողջությամբ կամ մասամբ) իրավաբանական ուժը կորցնում է ՍԴ որոշման ուժի մեջ մտնելու պահից⁴, բացառությամբ օրենքով սահմանված դեպքերի: Վերջին դեպքերը հետևյալն են.

1) Օրենքը ՍԴ-ին իրավասություն է վերապահում վիճարկվող ակտն ամբողջությամբ կամ մասամբ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչելու մասին որոշումը տարածել նաև այդ որոշման ուժի մեջ մտնելուն նախորդող իրավահարաբերությունների վրա, եթե այդպիսի որոշում չընդունելը կարող է հանրության կամ պետության համար առաջացնել ծանր հետևանքներ:

Փաստենք, որ ՍԴ-ն իր վերոնշյալ իրավասությունն իրացրել է ՍԴ-649, 723, 731 որոշումներով:

Օրենքը կանոնակարգում է նաև, որ ՍԴ-ի որոշմամբ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչված նորմատիվ ակտի, ինչպես նաև այդ ակտի կատարումն ապահոված այլ նորմատիվ ակտերի վրա

³ Ի դեպ, համարվում է նաև, որ նման որոշմամբ իրականացվում են իրավամերժող կամ նեզատիկ իրավասուեղագործական լիազորություն՝ որպես հակակշիռ իշխանության այլ մարմինների անմիջական իրավասուեղագործությանը:

⁴ Համաձայն Օրենքի՝ այդ ակտերի վրա հիմնված ՍԴ որոշման ընդունմանը նախորդող ժամանակահատվածում ընդունված և կատարված վարչական կամ դատավան ակտերը վերանայված ենթակա չեն, իսկ չկատարված վարչական և դատավան ակտերի կատարումը ՍԴ որոշումը հրապարակելուց հետո անհապաղ դադարեցվում է իրավասու վարչական մարմնի կամ դատարանի որոշմամբ: Բացի այդ, անվավեր ճանաչված նորմատիվ ակտի կատարումն ապահոված այլ նորմատիվ ակտերի համապատասխան դրույթները կորցնում են իրենց իրավաբանական ուժը՝ վիճարկվող ակտի ուժը կորցնելու հետ միաժամանակ:

հիմնված՝ ՍԴ որոշման ուժի մեջ մտնելուն նախորդող երեք տարիների ընթացքում ընդունված և կատարված վարչական կամ դատական ակտերը ենթակա են վերանայման վարչական կամ դատական ակտն ընդունած մարմնի կողմից՝ օրենքով սահմանված կարգով.

2) քրեական օրենսգրքի կամ վարչական պատասխանատվության վերաբերյալ օրենքի վիճարկվող դրույթը Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչելու մասին որոշում ընդունվելու դեպքում այդ դրույթն իրավաբանական ուժը կորցնում է իր ուժի մեջ մտնելու պահից: Հնդ որում, Օրենքի համաձայն, այդ դրույթի կիրառման վերաբերյալ ՍԴ որոշման ուժի մեջ մտնելուն նախորդող ժամանակահատվածում ընդունված դատական և վարչական ակտերը օրենքով սահմանված կարգով ենթակա են վերանայման:

Ի հավելումն վերը հիշատակվածի, նշենք նաև, որ 2011 թվականի օրենսդրական փոփոխություններով ընդլայնվել են ՍԴ որոշումների, որպես նոր հանգամանքի, հիման վրա դատական ակտերի վերանայման հիմքերը: Մասնավորապես, հիշյալ փոփոխությունների արդյունքում Օրենքի 69-րդ հոդվածի 12-րդ և 13-րդ մասերը սահմանում են, որ անհատական դիմումների քննության գործերով դիմողի նկատմամբ կիրառված օրենքի դրույթը Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչելու դեպքում, ինչպես նաև այն դեպքում, եթե ՍԴ-ն, որոշման եզրափակիչ մասում բացահայտելով օրենքի դրույթի սահմանադրաբարվական բովանդակությունը, այն ճանաչել է Սահմանադրությանը համապատասխանող և միաժամանակ գտել է, որ այդ դրույթը նրա նկատմամբ կիրառվել է այլ մեկնաբանությամբ, դիմողի նկատմամբ կայացված վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի ի հայտ գալու հիմքով ենթակա է վերանայման՝ օրենքով սահմանված կարգով: Հիշյալ կանոնակարգումը տարածվում է նաև այն անձանց վրա, ովքեր ՍԴ-ի տվյալ որոշումը հրապարակելու օրվա դրույթյամբ դեռևս պահպանել էին նույն հարցով ՍԴ դիմելու իրենց իրավունքը, սակայն չէին դիմել ՍԴ:

Փաստենք, որ ՍԴ-ն իր վերոհիշյալ իրավասությունն իրացրել է ՍԴՌ-1010, 1038, 1063, 1115, 1120 որոշումներով և կայացրել կոնկրետ գործով վերջնական դատական ակտը նոր հանգամանքի հիմքով սահմանված կարգով վերանայելու որոշում:

Հարկ ենք համարում ընդգծել, որ ՍԴ որոշման, որպես նոր հանգամանքի, հիման վրա դատական ակտերի վերանայումը, հատկա-

պես՝ ՍԴ-ի սահմանադրական առկա լիազորությունների շրջանակ-ներում, համարվում է ՍԴ որոշումների կատարման ապահովման առանցքային երաշխիք, ինչի իրացումը, սակայն, հայաստանյան իրականությունում, դեռևս արմատավորման խնդիր ունի: Ընդգծենք նաև, որ այս հիմնախնդրին ՍԴ-ն բազմիցս անդրադարձ կատարել է իր որոշումներում⁵ և տարեկան հաղորդումներում: Հիշյալ հիմնախնդիրը բազմակողմանիորեն վերլուծվել է ՍԴ նախագահ Գ. Հարությունյանի կողմից՝ գիտագործնական գեկույցներում և հրապարակումներում⁶:

Անդրադառնանք ՍԴ որոշումների կատարման ապահովման սահմանադրաբարական մեկ այլ կարևորագույն երաշխիքի ևս: Օրենքը, ելեւըլ ՀՀ Սահմանադրության 102-րդ հոդվածի 3-րդ մասի ամրագրումից, ՍԴ-ին վերապահել է հետևյալ իրավասությունը. եթե վերջինս գտնում է, որ վիճարկվող նորմատիվ իրավական ակտի կամ դրա որևէ դրույթի՝ ՍԴ որոշման իրավարակման պահին Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչումն անխուսափելիորեն կառաջացնի այնպիսի ծանր հետևանքներ հանրության և պետության համար, որոնք կիսաբարեն այդ պահին տվյալ նորմատիվ ակտի վերացմանը հաստատվելիք իրավական անվտանգությունը, ապա ՍԴ-ն կարող է, տվյալ ակտը ճանաչելով Սահմանադրությանը հակասող, իր որոշման մեջ հետաձգել այդ ակտի իրավաբանական ուժը կորցնելը: Այդ դեպքում մինչև ակտի իրավաբանական ուժը կորցնելն այն համարվում է Սահմանադրությանը համապատասխանող: Հատկանշական է, որ օրենսդիրը, ՍԴ-ի հիշյալ իրավասության իրացման համար, նախատեսել է կոնկրետ սահմաններ. նորմատիվ իրավական ակտի ուժը կորցնելու հետաձգումը պետք է համարժեք լինի այն ժամանակահատվածին, որի ընթացքում հնարավոր և անհրաժեշտ է ձեռնարկել հանրության ու պետության համար ծանր հետևանքները կանխելուն ուղղված միջոցառումները, և հետաձգման մասին որոշումը պետք է ընդունվի այն հաշվարկով, որպեսզի դրանով իրապես կանխվեն անխուսափելի և ծանր հետևանքները հանրության ու պետության համար,

5 Տե՛ս՝ մասնավորապես, ՍԴ-701, 751, 758, 767, 833, 866, 871, 935, 943, 984, 1099, 1114 որոշումները:

6 Տե՛ս՝ Գ. Հարությունյանի, մասնավորապես, «Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները որպես նախադեսային իրավունքի աղբյուր» (2011թ.) և «Սահմանադրական դատարանի որոշումների կատարման երաշխիքները» (2012թ.) գեկույցները (www.concourt.am):

և ավելի էական վճար չպատճառվի մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներին ու ազատություններին:

Փաստենք, որ ՍԴ-ն իր վերոհիշյալ իրավասությունն իրացրել է ՍԴՌ-630, 753, 765, 780, 782, 873, 929, 930, 943, 984, 1121 որոշումներով, որոնք նախադրեն են ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչված 27 իրավանորմերի ուժը կորցնելու կոնկրետ վերջնական ժամկետներ:

Բնականաբար, ՍԴ որոշումների կատարումն ապահովող օրենսդրական երաշխիք է համարվում նաև այն, որ Օրենքն ամրագրում է ՍԴ որոշումը չկատարելու, ոչ պատշաճ կատարելու կամ կատարմանն արգելք հանդիսանալու՝ օրենքով սահմանված պատասխանատվության առաջացման նորմ:

Չենք կարող փաստել վերոհիշյալ պատրասխանակվության առաջացման որևէ դեպք:

Պատասխանատվություն սահմանող կոնկրետ և լիարժեք նորմի բացակայությունը, ցավոք, արգելափակում է օրենսդրական երաշխիքի իրացումը՝ այն վերածելով ընդամենը հոչակագրային նորմի:

Ի տարրերություն վերոնշյալի, իր կենսունակությունն է ապացուցել Օրենքի այն կանոնակարգումը, համաձայն որի՝ ՍԴ-ն յուրաքանչյուր տարվա ավարտից հետո՝ մեկ ամսվա ընթացքում, հաղորդում է հրապարակում իր որոշումների կատարման վիճակի վերաբերյալ: Հիշյալ հաղորդումների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ դրանք ի սկզբանե ել չեն եղել զուտ տեղեկատվական, վիճակագրական ամփոփումներ: Այդ հաղորդումներով ՍԴ-ն իրականացնում է նաև վերլուծություն՝ շեշտադրելով ոչ միայն տվյալ տարվա ընթացքում Սահմանադրության գերակայության և անմիջական գործողության ապահովման հիմնախնդիրները, այլև ներկայացնելով դրանց լուծման առաջարկություններ՝ ուղղված, նախևառաջ, իրավասու մարմիններին և պաշտոնատար անձանց:

Ինչպես և փորձեցինք ամփոփ ներկայացնել՝ ՀՀ Սահմանադրությունը և Օրենքն ամրագրում են ՍԴ որոշումների կատարման ապահովման երաշխիքներ, ինչպես և փորձեցինք փաստել՝ ՍԴ-ն դրանք կենսագործում է իր սահմանադրական առկա լիազորությունների շրջանակներում: Արդյո՞ք լիարժեք և ամբողջական են հիշյալ երաշխիքները: Մեր պատասխանը հետևյալն է. դեռ անելիքներ շատ կան, որոնք պահանջում են և՝ սահմանադրական, և՝ դրանց բխող օրենսդրական նոր լուծումներ: Մեր կարծիքով, որպեսզի ՍԴ-ի որոշումներով իրավես

Երաշխավորվի ՀՀ Սահմանադրության գերակայությունը, դրանով իսկ ապահովվի իրավունքի գերակայությունը և ամրապնդվի սահմանադրականությունը, անիրաժեշտ է իրացնել մշջազգային իրավական պրակտիկայով և գիտագրութեական առումով հիմնավորված, մասնավորապես, հետևյալ մոտեցումները.

- մշակել և ներդնել լիարժեք ու ամբողջական այնպիսի համակարգ, որով ՍԴ որոշումները հանդիսանան օբյեկտիվ իրավունքի պաշտպանության երաշխիք յուրաքանչյուրի համար, պաշտպանեն կոնկրետ անձանց սուբյեկտիվ իրավունքը և դառնան իրավունքի աղբյուր.
- մշակել և ներդնել լիարժեք ու ամբողջական այնպիսի համակարգ, որը հնարավորություն կընձեռի ապահովել ՍԴ իրավական դիրքորոշումների նախադեպային իրավական նշանակության ընկալումը և իրացումը, թե՛ որպես ՍԴ որոշման անբաժանելի մաս և թե՛ որպես իրավունքի աղբյուր՝ ուղղված Սահմանադրության գերակայության ապահովմանը, սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանությանը.
- մշակել և ներդնել անհատական սահմանադրական գանգատի լիարժեք ու ամբողջական համակարգ, որը հնարավություն կտա մարդու իրավունքներին վերաբերող գանգատները քննել և լուծել, նախևառաջ, ներպետական սահմանադրական արդարադատության շրջանակներում՝ դրանով իսկ խուսափելով նաև «իրավախախտ պետության» որակումից: Անհատական սահմանադրական գանգատի լիարժեք և ամբողջական համակարգը, իր հերթին, պահանջում է ՍԴ համապատասխան որոշումների արդյունքում դատական ակտերի վերանայման արդյունավետ համակարգի առկայությունը.
- մշակել և ներդնել լիարժեք ու ամբողջական այնպիսի համակարգ, որը հնարավորություն կտա սահմանադրական արդարադատության շրջանակներում լուծել իշխանության մարմինների սահմանադրական լիազորությունների հարցերով վեճեր.
- մշակել և ներդնել լիարժեք ու ամբողջական այնպիսի համակարգ, որով կապահովի ՍԴ-ի և դատարանների գործառնական արդյունավետ փոխհարաբերությունները, մասնավորապես, բացառելով դատական հայեցողության, իրավասության սահմանների խախտումը.

- մշակել և ներդնել այնպիսի լիարժեք ու ամբողջական համակարգ, որի պայմաններում, նախևառաջ, պետական մարմինները ոչ թե «փնտրեն» Սահմանադրության գերակայությունն ապահովող պատասխանատուին, այլ իրացնեն իրենց սահմանադրախրավական կոնկրետ լիազորությունները, համակարգված և փոխլրացնող համագործակցությամբ ապահովեն Սահմանադրության գերակայությունը և անմիջական գործողությունը: